

Kulturarvsscreening for Præstø midtby

- Den dynamiske by
- Byens rum og bygninger

Forår 2012,

Projektansvarlig: Peter Haugan Vergo, Vordingborg Kommune, plan,
souchef

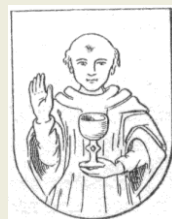
Anne-Line Møller Sutcliffe, Vordingborg Kommune
arkitekt

Kulturarvsscreening: Rosa Philippine Schollain Birckner, arkitekt

Historisk tidslinie: I samarbejde med Berit Christensen, Museerne
Vordingborg, historiker

-Den dynamiske by
-Byens rum og bygninger

Indhold

Besøg hos Else Kristine Riis	6
Indledning	9
Del 1	
Gennemgang af Kommuneatlas Præstø	10
Gamle huse i Præstø, Registrant	27
Registrerede kulturmiljøer i Præstø midtby, PLAN 21	30
Tidslinie	34
Topografi	45
Del 2	
Introduktion af hovedtemaerne	
- Den dynamiske by	2
- Byens rum og bygninger	10
Work-shop om kulturarv i Præstø midtby, -Borgermødet 17.april 2012	22
Topografi og historie i forhold til de to hovedtemaer	29
Karakteristika og sårbarhed for Præstø midtby	37

Else Kristine Riis

Besøg

hos Else Kristine Riis

Torvet 19, i Præstø

Else Kristine Riis har boet i Præstø siden 1942.

Hun har 70års-jubilæum i år.

I november sidste år fyldte hun 100 år.

”Kom ind og se; du skal med ind og se her ... ja, udsigten! Det er her jeg sidder mest og kigger ud. Vandet er forskelligt hver dag. Og se, træerne; det der ovre er et helt særligt. Jeg har passet det varsomt så det kunne blive så stort. Og se det helt store derovre. Det er gammelt og indrammer fjorden. Det er så vigtigt med de gamle træer. Der er nogen der har sagt jeg skal få det fældet, men det vil jeg aldrig!

Se, vi har også garage derude. Jeg har så meget plads, inde og ude. Det er et stort hus. Men der er så mange der hjælper mig, søde mennesker. Min genbo, se, han bor i det gamle hus – det er Præstøs ældste.

Kom, du skal se det hele; kom bare med ovenpå. Det er mit soveværelse, her går jeg op når det er aften og så låser jeg indefra... men jo, der er egentlig fredeligt her i Præstø.

Ja, det er fine værelser: det her lavede vi dengang vi havde en ansat boende, se, med et lille kammer og indbyggede skabe – min mand havde jo revisorvirksomhed her i huset. De sad nede, hvor der nu er fin spisestue; kom vi går ned igen, så skal du se: her sad de. Tænk, der sad seks mand herinde; det ville ikke gå i dag... Her bagud, havde min mand sit kontor, dér skulle de ind og stå ret med regnskaberne.

Og se de gamle vinduer, jeg har fået at vide at de er ganske særlige da de stadig har det gamle glas; ruderne er lidt ujævne, kan du se det? Vi er blevet lidt dovne og lader forsatsen sidde – det er så stort et arbejde ellers. Se nu Torvet derude, det er så smukt og stenbelagt. Jeg har fået en rollator så kan jeg være mere derude og gå. Ja, det er lidt svært på stenene, men de skal da blive.

Jeg har det godt her! Du må gerne komme igen og besøge mig!

Indledning

[Den dynamiske by](#) og [byens rum og bygninger](#) er hovedtemaerne i kulturarvsscreeningen for Præstø midtby.

[Den dynamiske by](#) fordi byer, små som store, er dynamiske sammensætninger af mangfoldighed; liv, aktivitet, udvikling, afvikling, handel, fysisk produktion, vidensproduktion, topografi, vind, vejr og meget mere. For byer er ikke statiske. De ændrer sig løbende og i forskellige tempi.

[Byens rum og bygninger](#) fordi de tegner det fysiske billede af byens dynamik. Her kan historien og historierne aflæses; man kan finde spor og aftryk af fortiden og nutiden. Byens rum og bygninger er ét øjebliksbillede på byen, sammensat som mosaik. Det er her vi kan udvælge delbilleder, fortællinger vi synes om og som vi mener har størst betydning for netop vores by og som bedst fortæller den særlige historie. Betragter vi disse billeder på historien igennem arkitektoniske briller, altså, forholder vi dem til æstetiske, indholdsmæssige og konstruktive kriterier, så kan vi udpege hvad vi fysisk vil bevare. Hvilken historie, hvilke rum, hvilke bygninger og også hvad der fortsat eller fremover skal ændre sig mere eller mindre hurtigt, være mest eller mindst dynamisk i byens rum.

Kulturarvsscreeningen for Præstø midtby er en afsøgning og analyse af eksisterende data kombineret med eget feltarbejde og egne studier.

En kulturarvsscreening er ikke et bestemt begreb og har derfor ingen fastlagt metode. Dette giver frihed til at opfinde kulturarvsscreeningen til netop Præstø.

Vordingborg Kommune benytter sig i de udviklings- og skitseprojekter, som er baseret på kulturarvens potentialer, af en særlig tidslinemetode som er udviklet i samarbejde med SLA-arkitekter. Denne metode forholder kort sagt data som er indsamlet igennem kildestudier, møder med museet og foreninger, borgermøder, workshops og interessenthøringer til en historisk tidslinie. Fra denne udpeges så, igen ved hjælp af alle inddragne grupper, særligt vigtige momenter som den videre udvikling af stedet skal baseres på.

Kulturarvsscreeningen for Præstø Midtby benytter sig af denne tidslinemetode og opfinder samtidig sin egen tilgang. Dette fordi screeningen skal danne et operationelt grundlag for den *bevarende lokalplan for Præstø midtby*.

Således fokuseres særligt på to hovedtemaer, der forholdes både til eksisterende litteratur, registreringer og analyser og til arkitektoniske begreber, der er afgørende for oplevelsen og læsningen af byen med kulturarven som optik. Som resultat udarbejdes en sårbarhedsanalyse og som følge af denne en zoneinddeling af midtbyen i Præstø. Endelig konkluderes sammenfattende på både metode og resultat.

Del 1

Gennemgang af

”Kommuneatlas Præstø

Bevaringsværdier i byer og bygninger 1991

Miljøministeriet

Planstyrelsen

I samarbejde med Præstø Kommune”

Med henvisninger til sidetal i Kommuneatlas Præstø ved temaernes beskrivelse

Fakta, perspektiv, hensigt og metode

Forord og indledning

Kommuneatlas Præstø blev udgivet i 1991 og var blandt de første kommuneatlas. Det er et atlas over bevaringsværdier i det tidligere Præstø Kommunes bygninger og byområder. Det er udarbejdet med inddragelse af Fredningsstyrelsens registrant, *Gamle Huse i Præstø*, fra 1979.

”Perspektivet i arbejdet er først og fremmest at give borgere, planlæggere og politikere bedre muligheder for at vurdere, hvilke arkitektoniske og kulturhistoriske kvaliteter, man bør værne om, og samtidig fremhæve de sammenhænge, der fremover bør tages hensyn til, når kommunens udvikling planlægges.

Derudover er det ønskeligt, at materialet indgår som forudsætning for den kommunale planlægning, herunder det fremtidige kommune- og lokalplanarbejde samt for eventuelle byfornyelsesbeslutninger.”

Fra forordet til Kommuneatlas Præstø

Således er hensigten med udarbejdelsen af et Kommuneatlas, at pege på at en del af den eksisterende bygningsmasse repræsenterer kulturarvsmæssige værdier: arkitektoniske, kulturhistoriske og miljømæssige, der bør respekteres når der planlægges nyt.

Planstyrelsens kortlægnings- og registreringsmetode er baseret på en faseopdeling hvor den første er en forundersøgelse med inddragelse af historiske kilder og tidligere registreringer som danner grundlag for næste fase, feltarbejdet, hvor vurderinger på stedet bliver indføjet i to typer skemaer. Én for bevaringsværdige sammenhænge hvor landskab, terræn, historie og arkitektur sammenholdes og én for enkeltbygningernes bevaringsværdi. Metoden herfor kaldes SAVE-metoden (jf www.kulturarv.dk) og er en sammenskrivning af "Survey of Architectural Values in the Environment" (= Kortlægning af arkitektoniske værdier i miljøet) og bygger på en vurdering af fem forskellige forhold ved en bygning: arkitektonisk værdi, kulturhistorisk værdi, miljømæssig værdi, originalitet og tilstand. I fase tre udarbejdes Kommuneatlasset som illustreret sammenfatning af fase et og to.

(se side 2-3)

Landskabelige hovedtræk

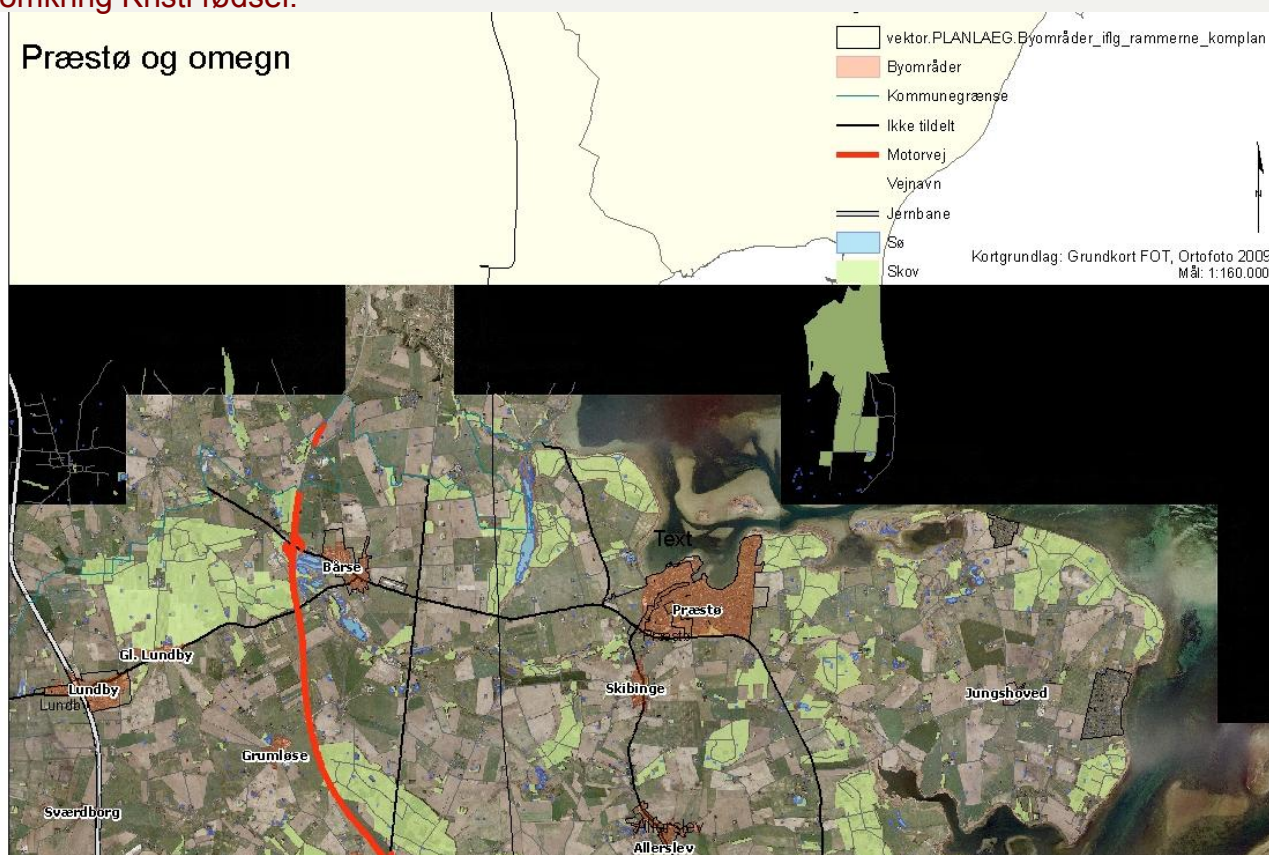
Kapitlet om de landskabelige hovedtræk i det tidligere Præstø Kommune beskriver udførligt hvorledes de er nu, hvordan de opstod og hvordan forholdet er imellem dem og den tidligere kommunes infrastruktur, byer, landsbyer og hovedgårde.

To kort viser de landskabelige træk; ét i en skala der viser den gamle kommune og ét der viser de dominerende træk for Sydsjælland.

”Præstø kommune ligger i det sydøstlige Sjælland og grænser ved halvøen Jungshoved ud til Bøgestrømmen og på en stor del af nordsiden ud til Præstø Fjord. Kommunen omfatter således lange kyststrækninger, og det gælder også **Præstø by. Præstø ligger inde i Præstø Fjord og er nu landfast i vest og syd, men har tidligere været en ø.**”

Præstø by ligger lidt vej fra landets hovedinfrastruktur, motorvej og længere i vest jernbanen. Den tidligere private jernbane igennem Præstø fra Næstved og Mern blev nedlagt i 1961.

”Sydsjælland var det sted i landet, hvor isen senest forsvandt. Da overfladen for 13.000 år siden blev blotlagt, så den dog ikke ganske ud som i dag. Jylland, Fyn og Sjælland med omliggende øer var eet stort sammenhængende landskab, gennemfuret af smalle render ved Lille Bælt og Store Bælt. Kysten her i Sydsjælland lå også noget længere ude – i en buet linie mellem Stevns og Møn. For omkring 10.000 år siden dukkede skoven og menneskene op, men først for ca. 5000 (år) siden blev Danmarks nuværende kystlinier i hovedtræk fastlagt, da stenalderhavet oversvømmede de lavestliggende områder af ’fastlandet’. I Præstø Fjord fik kysten dog først sin nutidige form for ca. 2000 år siden, altså omkring Kristi fødsel.”

”Præstø Fjord er (...) en såkaldt hulform, hvor isbræen blev liggende bag randmorænen i forbindelse med et genfremstød under afsmeltningen af den såkaldte Nordøst-is for ca. 16.000 år siden. Foran pressede isen undergrunden op i det voldformede bakkedrag, der udgør midtaksen i det sydsjællandske landskab. (...)

Størstedelen af kommunens landskaber er dog formet af smeltevandsstrømmene efter det sidste store isfremstød, det såkaldte Bælthav-fremstød, for omkring 14.000 år siden.

Smeltevandet under isen har således skabt de store og naturskønne tunneldalstrøg tæt på Præstø by og Jungshoved med Even Sø, Tubæk og Jungshoved Nor.

(se side 4-5)

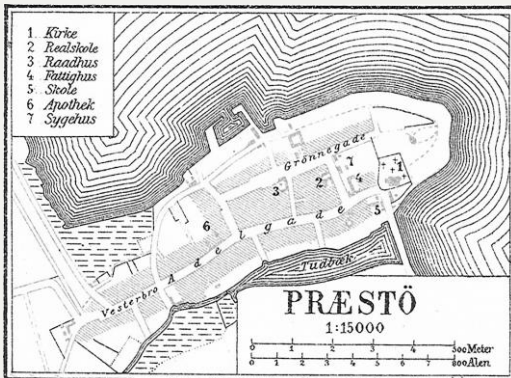
Byens Topografi og historie

Kapitlet beskriver Præstø bys, øens udvikling fra 1100 til 1920. Fire kort fra denne periode viser hvorledes den bebyggede struktur i hovedtræk er forblevet den samme mens sundet i syd igennem tiden fyldtes op. Det blev erstattet af det grønne område med Tubæk Å der danner grænseland mod det villakvarter, der opstod syd for byen i sidste århundrede.

Præstø midtby kan stadig betegnes som ø. Den stiger fra fladen i vest til den i øst er højest hvor Kittenstræde møder Torvet; 8m over havet. Mod nord og øst falder terrænet temmelig stejlt ned til det flade forland og vandet. Fra Torvet der danner øens højderyg, falder terrænet jævnt mod syd og Adelgade. Kirken ligger i øst, på Klosterakkens sydvendte skråning. Syd for Tubæk stiger terrænet igen mere markant og forstærker oplevelsen af midtbyen som rumligt adskilt fra resten af byen.

”Præstø hører til de mange nye havnebyer, der opstod i den tidlige middelalder – dvs. 1100- og 1200-tallet. Udskipningen af korn fra oplandet til det nordtyske Hanseforbunds købmænd har sandsynligvis været byens vigtigste aktiv. Noget fiskeri har der sikkert også været drevet fra Præstø, men landbruget var formentlig længe byens vigtigste erhverv. Byen tiltog gradvis i betydning og fik med tiden tillagt jorden fra de nærliggende landsbyer Tudebølle og Kopager, der forsvandt fuldstændigt i løbet af den senere middelalder. Præstø-boerne vides i øvrigt også at have deltaget i det årlige sildefiskeri og –marked ved Skanør. **I 1403 fik Præstø købstadsprivilegier, ca. 150 år efter at byen formodes at være opstået, og i løbet af 1400-tallet antages byen i hovedtræk at være udbygget efter den stadig eksisterende plan.”**

Kort fra år 1900, Frels Amtskort over Danmark

Præstø 2012

(se side 6-7)

Bevaringsværdige sammenhænge i byen

I dette afsnit præsenteres byens hovedstruktur og karakteristika og de bevaringsværdige sammenhænge defineres og beskrives i tekst, kort/diagrammer og foto.

(se side 8-13)

Kig over fjorden ved ankomst til Byen fra sydøst

Byens hovedelementer

I *Byens hovedelementer* beskrives de klare byrum og byens træk. Midtbyens klare afgrænsning mod fjorden og mod Tubæk og engdraget. Byen rejser sig klart mod fladen, opleves som en ø, også mod Nysøs store marker. Byens struktur er ligeledes klart aflæselig: to hovedakser, Adelgade og Torvet og stræderne der forbinder dem på tværs og giver karékarakter. På ydersiderne af de to parallelle hovedakser, ligger de lange, smalle grunde ud mod fjorden og engdraget, mod nord og syd.

Adelgade, kirken, Østerbro og Vesterbro

Vor Frue Kirke set fra Adelgade; kirkegårdsmuren i forgrunden

”Vesterbro, Adelgade og Østerbro udgør i dag tilsammen Præstøs vigtigste trafikåre, og Adelgades midterste del er byens butiksstrøg. Navnlig strækningen mellem Havnevej og Torvestræde har en tæt og bymæssig karakter. Det er her, man finder byens gamle, store købmandsgårde og det tidligere apotek, (...). På grund af Adelgades lette krumning opleves gaden ikke i sin fulde længde, men stykkevis og delt. I øvrigt skifter den karakter til mindre huse i de yderste afsnit. Nærmer man sig den østre ende af gaden, dukker kirkens kamtakkede gavle op over de lave hustage og skorstenspiberne som et væsentligt point de vue.”

Mere imponerende virker kirken dog når man ser den fra Østerbro i syd: "Her ses de tre sammenbyggede sidekapeller i al deres magtfuldhed. Netop dette kig- med Østerbros små købstadshuse i forgrunden – er nok Præstøes mest karakteristiske byprospekt."

Den tætte bykerne slutter markant ved Østerbro og fra vejen over Tubæk ser man mod vest de langstrakte matrikler på Adelgades sydside mens man mod øst har udsigt over fjordlandskabet.

Grænsen imellem ø og fastland, bykerne og landskab er ikke længere så tydelig i byens vestlige del. Hvor den tidligere var defineret af vandet, er den i dag sløret igennem opfyldninger og nyere bygninger "og den gamle del af Adelgade løber efter Havnevej umærkeligt over i den nye del af Adelgade for at fortsætte i Vesterbro til vejkaflden i byens udkant."

Østerbro

Adelgades, den gamle *Alfarvejs* bygninger er igennem det 17. og 18. årh. gentagne gange brændt. I etaper, men således at de ældste huse på vejen er fra midten af 19.årh. Det er først her at byggelinjen langs Adelgade rettes ud og at Per Thygesstræde og Hestemøllestræde bliver anlagt som brandveje til sundet.

Bygningerne i Adelgade er ret forskellige hvad alder og stil angår. Langt de fleste er opført mellem 1850 og 1950. Som særlige kan nævnes den gamle købmandsgård på hjørnet af Adelgade og Havnevej, opført af købmand Grønvold omkring 1850. Her er et noget ombygget forhus og på arealerne bagved nogle store og velbevarede pakhuse. Endvidere nævnes det gamle apotek, fra 1847 /88 og den tidligere sparekassebygning på hjørnet Adelgade/Rådhusstræde fra 1911/12. "Ellers er der i vid udstrækning tale om almindeligt, tidstypisk købstadsbyggeri."

Vesterbro, som den nye del af Adelgade blev kaldt ved anlæggelsen i 1840'/50'erne, kunne etableres som følge af opfyldning "efter at den tidligere bro i 1805 blev afløst af en dæmning. Det gamle løb [fjordbassin] mudrede herefter gradvis til, og området gik i daglig tale under betegnelsen 'Pladsket'. Da byen i 1873 erhvervede Nysø Huse ved mageskiftning med baroniet Stampenborg, kunne udbygningen af Vesterbro fortsætte. Desuden fortsatte man med at fylde 'Pladsket' op og bebygge dette."

Torvet, Grønnegade og gaden Klosterbakken

Torvet set fra Klosterbakken/Jomfrustræde

Som en udvidelse af Grønnegade og Klosternakken, ligger Torvet i Præstøs højeste område. Smalt og langstrakt udgør "Torvet og de nævnte gader, der danner et parallelt forløb til Adelgade, (udgør) et usædvanligt homogent gaderum. 'Væggene' består langt overvejende af klassicistiske og senklassicistiske husfacader i lyse farver, og 'gulvet' eller befæstelsen er en gennemført brostensbelægning med markering af fortove m.m.. (...) Rådhuset, der ligger nogenlunde midt i det lange torve-rum, falder diskret ind i helheden." Parcelhuset midt for tovet betegnes derimod 'ude af takt'. Mod øst ved Jomfrustræde og Klosternakken befinder sig nogle lidt større, mere monumentale institutionsbygninger i mursten; skoler og tidl. Stiftelse. "Og bag disse skimtes kirken og Hotel Frederiksminde mellem store træer. (...)

Mod nord falder terrænet brat ned mod havnen, hvortil der fører et par små nedgravede stikveje. Mod syd smyger stræderne sig med mere jævnt fald ned til Adelgade. Samtlige sidegader er også brolagte."

De lange smalle grunde bag husrækken i nord ender ved den stejle skrænt ved fjorden. I haverne er der ofte lysthuse hvorfra der er udsigt over Præstø Fjord.

Husrække der danner "væg" for Torvet

Torvet har så længe man har belæg for det, ligget bag Adelgade. Der peges på, det oprindeligt kan have ligget mere vestligt, tættere på de store bygårde og for enden af Torvestræde.

I 1700-tallet mistede byen en del bebyggelse og overtog samtidig arealerne langs havnen. "I forbindelse med opgangstiderne i 1800-tallet skænkede byen de ledige grunde til byggelystne liebhavere, og lidt efter lidt fyldtes husrækkerne ud. Først i Grønnegade, dernæst på Torvet og Klosternakken. I 1823 opførtes også det eksisterende rådhus, som i 1868 blev forhøjet og fik sit nuværende udseende. Langs Torvets og Klosternakkens nordside opførte den lokale murermester Magnus Sørensen Miede i 1850'erne en meget karakteristisk, ensartet husrække."

Rådhusstræde med kig mod Adelgade

Kittenstræde
Med kig mod
fjorden

Klosternakken og kirken

Den yderste, østlige pynt af Præstø kaldes Klosternakken. På dens sydskråning ligger Kirken med sine markante sidekapeller, synlig langt ud i fjordlandskabet. Bag kirkegårdsmur og omkring kirken ligger kirkegården og ved dens fod en fin lille husrække på Østerbro. Bagved er der grønt, rekreativt og offentligt: anlægget ved Hotel Frederiksminde, hvor også det gamle vandtårn findes.

Langs nord- og østskrænten, hvor de grønne arealer slutter, er der stier og udsigtsbænke hvorfra man ser ned på strandeng med Klosternakkeskolens sportsplads, badestrand og en lille anløbsbro.

”Navnet Klosternakken stammer fra den relativt korte periode fra ca. 1470 til reformationen i 1536, hvor der lå et kloster, tilhørende Antonitterordenen, herude. Klostret blev opført i tilknytning til den gamle bykirke, der også i løbet af 1400-tallet blev ombygget til sin nuværende skikkelse. Sidekapellerne er dog først tilføjet i begyndelsen af 1500-tallet. Den ældste kirke, hvoraf der kun er ganske få spor tilbage, antages at være opført omkring 1250, samtidig med byens opståen. Anlægget ved Frederiksminde stammer fra forrige (1700-tallet) århundrede og er navngivet efter Frederik VII, grundlovens giver. Den eksisterende hotelbygning er dog først fra århundredeskiftet.”

Kirken og den lille husrække
På Østerbro Foto: Hubertus

Havne- og stationsområdet

Langs kysten i nord, neden for den højtliggende bykerne, ligger havne- og stationsområdet. Adgang til Torvet sker via den stejle Kittenstræde og Pottemagerstræde.

H.C. Olsens Pakhus på havnepladsen

I dag fungerer havnen til fritidsformål, med restaurant i toldkammerbygningen med maste- og sejloft m.m. i det store, røde pakhuis som nabo. Mod Frederiksminde, øst for den

gamle havn, ligger bassinerne side om side. Fra bykernen ned ad skrænten til havnen, løber en sti, der hæfter sig på stien om Klosterbakken. Fra denne er der udsigt over fjorden og til Nysø gods.

Den tidligere stationsbygning og ringremise ligger vest for havnearealet på opfyldt terræn ved Jernbanevej, hvor også byens ældste villaer er placerede. Jernbanevej og Havnevej danner en trekantet plads, bebygget med et nutidigt supermarked. I Havnevejs forløb kan den gamle kystlinie stadig aflæses.

”Fra gammel tid har der ligget flere anløbsbroer her ved øens nordside. Disse blev i begyndelsen af 1800-tallet afløst af et egentligt havnebassin – og siden har flere bassiner sluttet sig til. Købmand Grønvolds røde pakhus blev opført hernede i 1842 og toldkammerbygningen i 1855; sidstnævnte er genopført efter en brand for nylig. Da jernbanen Næstved-Præstø blev åbnet i 1900 var det naturligt at føre banelegemet her ned på det plane, opfyldte terræn ved havnen. (...) Banen blev nedlagt i 1961.” (se side 11)

Købmand Grønvolds pakhus

Lindevej og Hestehave

Omhandler byens ældste, egentlige villakvarter som er beliggende syd for byen. Der refereres ikke nærmere om dette sidste afsnit i kapitlet om **bevaringsværdige sammenhænge i byen**, da det ikke direkte relaterer Præstø midtby.

De følgende afsnit i Kommuneatlas Præstø beskrives ikke men nævnes i overskrifter og sidetal:

Landsbyernes placering og alder (se side 12-13)

Bebyggelsesmønstre

Bevaringsværdige sammenhænge på landet (se side 14-19)

Bårse; Skibinge; Stavreby, Bønsvig og Roneklint; Kragevig;

Jungshoved kirke og borgvold

Husmandsstederne ved Ugledige sø

Beldringe gods og kirke samt Faksinge

Byggeskik på landet (se side 23-25)

De ældste landbygninger

Grundmurede landbygninger

Herregårdene

Andre bygninger på landet

Byggeskik i byen

Dette kapitel gennemgår en række af byens mest markante bygninger. Bygninger som på en særlig eller udpræget måde viser deres tids byggeskik. De beskrives og vises til dels i fotografier. (se side 20-22)

Da Præstø by, ligesom mange danske købstæder, har været udsat for mange og voldsomt ødelæggende brande, er alle bygninger undtaget kirken, opført i og efter anden halvdel af 18. århundrede. Byens ældste hus, på Torvet, er fra 1744. På trods af høj byggeaktivitet i 1700-tallet, er de fleste bevarede bygninger i Præstø midtby fra det 19. århundrede. ”På torvet og i de tilstødende gader, Grønnegade og Klosterbakken, ses en endog usædvanlig homogen, klassicistisk randbebyggelse. (...) I det hele taget er der grund til at fremhæve Præstø som en perle, hvad angår traditionelt byggeri fra netop disse år.

Omkring århundredeskiftet (19./20.) fik byen som andre købstæder en række nye institutioner i markant murstensarkitektur. Den nye byskole blev lagt på Klosterbakken, hvor der var god plads, og rundt om hjørnet ned ad Jomfrustræde opførtes dels Den borgerlige Velgørenhedsstiftelses ældreboliger, og dels Teknisk Skole. Også stationen, der blev opført på opfyldt grund ved Jernbanevej, stammer fra dette nybrud.” Mange bindingsværkshuse i Adelgade blev i starten af 1900 erstattet af rødstenshuse hvorefter der næsten ikke er blevet nyopført mere.

Bindingsværkshuse

"Da Adelgade brændte i 1750'erne bestod byen udelukkende af bindingsværkshuse. Også de nye huse blev opført i dette materiale. Ganske få bygninger fra denne periode er endnu bevaret såsom Torvet 20 og det overpudsede Adelgade 148, begge i en etage og fra henholdsvis 1744 og 1751. Konstruktionen har været enkel med gennemtappede bjælker og uden særligt pyntelige træk. Tømmerskelettet fremstår med andre ord med de lodrette stolper som det bærende element, hvorpå tagspærene også hviler, mens den vandrette afstivning giver sig til kende i henholdsvis fod- og tagrem nederst og øverst i langsides ydervægge og de kortere, indtappede løsholter mellem stolperne halvt nede på væggen." Fra omkring år 1800 begyndte man at ændre konstruktionen med de gennemtappede bjælker. Bjælkelaget blev nu lagt oven på tagremmen, som *kæmmet bjælkelag*, for at få mere højde. Et eksempel herpå er den stråtækte ladebygning i egebindingsværk med murede tavler fra 1789/90, som ligger Grønnegade 14. "Ellers er det navnlig i gårdrummene, man finder bevarede bindingsværksbygninger."

De klassicistiske byhuse

Samtidig med ændringen i konstruktionen af bindingsværkshusene, indførtes også det fuldmurede hus i Præstø. Byens velhavende borgere var de første til at bygge på den nye og dyre måde, mens det offentlige byggeri fulgte efter og var højt prioriteret.

”Da byen i 1823-24 fik sit nye rådhus på Torvet blev dette byens fornemste bygning med udgangspunkt i en tegning af Viborgarkitekten Villads Stilling, men tilrettet af overbygningsdirektør C.F.Hansen.” I 1868 blev facaden dog moderniseret og fremstår i dag mere pyntet/senklassicistisk med den nyere kvist. Det originale facadeudtryk kendes kun fra skitser og virker mere roligt/klassicistisk.

”Et par år tidligere var gården Torvestræde 7, ’Grundtvigshus’, opført med let fremspring i de tre midterste fag af facaden med kvisten og porten.” Også *Den gamle Borgmestergård*, overfor på hjørnet Grønnegade 1/Pottemagerstræde, repræsenterer den enkle klassicisme og er opført på ca. samme tidspunkt. ”Begge bygninger har pudsede facader, vinduer med lige overkant og en markant, udkraget hovedgesims under tegltaget. Den skrå afskæring af hjørnet er tidstypisk og ses eksempelvis også på hjørnehuset Torvet 7/Kittenstræde, hvor kvadermuringen i hjørnerne indgår som et karakteristisk klassicistisk træk.”

Mellem 1842 og 1856 satte købmand H.C.Grønvold sit præg på byen. Han lod opføre Købmandsgård i to etager, pakhuse (det ene i tre etager) knyttet dertil, kornmagasin på havnen og to store lagerbygninger på grunden bag Adelgade.

Apoteker H.C.Aarsleffs ny hovedbygning fra 1847, Adelgade 55-57, forhøjet med en etage i 1888 og stadig med sine to oprindelige fritrapper fremhæves sammen med Torvet 11.

En del af de gamle bindingsværkshuse blev gennem det 19.årh. forsynet med grundmurede facader – sommetider også pudsede, der skulle ligne. Her kan nævnes Grønnegade 11, opført 1855 af snedkermester J.F.E.Johansen, hvor det fint bevarede dørparti bør bemærkes.

"I den rene form er klassicismen karakteriseret ved flade vinduesoverkanter og rundbuede portåbninger. I den efterfølgende senklassicisme fik både døre, vinduer og porte typisk fladbuede murstik, ligesom det blev almindeligt at udforme gesimser og anden murdekoration i et kraftigere relief. En tid overlappede de to stilretninger dog hinanden. Samtidig med at snedker Johansen byggede en 'ydmyg', overpudset bindingsværksbolig til sig selv i Grønnegade 11, byggede han en solid grundmuret værksteds- og udstillingsbygning på den modsatte side af gaden i nr. 12 med relativt store, fladbuede vinduer og kunstfærdigt udskårne træsprosser, der var beslægtet med datidens støbejernsvinduer. Under vinduernes gennemgående sålbænkgesims blev facaden kvaderpudset.

Mange andre eksempler kan nævnes, blandt disse den harmoniske, velproportionerede husrække Torvet 19-23 og Klosterbakken 1-5, som blev udstykket og bebygget af murermeister Magnus Sørensen Miede 1853-57. Klosterbakken 3-5 repræsenterer med sine indfattede vinduer og kraftige udsmykning (sin tids) den nyeste mode."

Blandede stilarter

Omkring Klosterbakken/Jomfrustræde ligger som nævnt en del offentligt byggeri fra sidst i 1800-tallet, som præger byen væsentligt. Her findes den borgerlige Velgørenhedsstiftelse fra 1869, klassicistisk inspireret, og Teknisk Skole samt Byskolen ved ark. F.Wilsbech som er inspireret af italiensk renæssance. "Nært beslægtet med Byskolen er den overfor beliggende dommerbolig, opført af ark. C.Lendorf i 1894."

I starten af 1900-tallet prægede den lokale tømrermester O.P.Jensen bybilledet. Han byggede Torvet 13 og Adelgade 73-75 inspireret både af renæssancen og senklassicismen. "En af byens mest markante bygninger er Sparekassens hjørnebygning fra 1911-12, tegnet af arkitekt Aage Langeland-Mathiesen. Den imponerende indgang på hjørnet med den kraftige frisøjle i granit har relieffer i sandsten, inspireret af nationalromantikken. Bygningen er i øvrigt som helhed et typisk stilblandingsprodukt med indslag fra gotik i de spidsbuede vinduesblændinger og renæssance i de vandrette kridtstensbånd." Starten af 1900-tallet var endvidere villabyggeriets "glansperiode" med Jernbanevej 11 som fint eksempel.

Bedre Byggeskik, nyklassicisme og funkisstil

Fra 1915 byggedes der i 'Bedre Byggeskik' og her er Adelgade 70-72 af ark. J.Tidemand-Dal et fint eksempel. "Mere enkel, nyklassicistisk var den harmoniske symmetriske anlagte beboelsesbygning i to etager på Torvet 24 fra 1913, der er beslægtet med den

velproportionerede villa Grundtvigsvej 2, der står i overpudset mur og med gavlkvist med indrammet trekantfronton over midterfagene.”

Politigården på Torvet 6 er også tegnet af Tidemand-Dal og er ”ligesom det nye beboelseshus på den gamle mølles plads overfor præget af den efterfølgende tids fuktionalistiske idealer – der i øvrigt virker fremmede på Torvet.”

Bevaringsværdige bygninger

Bygningsregistreringen er gennemført efter SAVE-metoden, jf. op. s. 11

”Registreringen fastlægger (...) for hver bygning en bevaringsværdi på en karakterskala fra 1 til 9, hvor 1 er den højeste værdi og 9 den laveste.” På kortet er bevaringsværdierne vist i tre hovedgrupper:

Høj bevaringsværdi: bygninger med karaktererne 1, 2 og 3

Middel bevaringsværdi: bygninger med karaktererne 4, 5 og 6

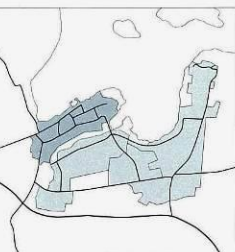
Lav bevaringsværdi: bygninger med karaktererne 7, 8 og 9”

Præstø by har et forholdsvis stort antal velbevarede gamle bygninger, hvoraf 41, et påfaldende stort antal, er fredet. Koncentrationen af bygninger med høj bevaringsværdi er højest omkring Torvet, Grønnegade og Klosterbakken. Mange af disse bygninger er fredet.

” I Adelgade ligger de ’gode’ huse med stor spredning, og kun ganske få er fredede. (...)

Fredningerne blev langt overvejende gennemført efter udarbejdelsen af registranten Gamle Huse i Præstø (...). (se side 26-27)

Præstø bykerne

Signaturforklaring

Præstø
Kommuneatlas

Bevaringsværdige sammenhænge

- Dominerende bygningsværk
- Markant rumskabende bebyggelse
- Højdekurver 2,5 m
- Sigtelinie
- Udsigt
- Enkelttræ/Træække
- Skov/Plantage/Krat
- Vej/Gade/Plads
- Jernbane
- Vand

Bevaringsværdige bygninger

- Fredet bygning/Kirke
- Høj bevaringsværdi
- Middel bevaringsværdi
- Lav bevaringsværdi

Bevaringsplanlægning og anvendelse af bygningsregistranten

Her beskrives kun afsnittet om Præstø by (se side 35)

Bevaring

Præstø by udpeges som et væsentligt enkelt element i den tidligere kommunes bygningskulturelle arv. "Dens stort set velbevarede bygninger fra første halvdel af 1800-tallet og senere er en skat, der må beskyttes (...). Der er i den forbindelse også grund til at pege på byens karakteristiske struktur, der i princippet består af to lange parallelle gader, forbundet med korte tværgader. Denne struktur skyldes den omstændighed, at Præstø oprindeligt rent bogstaveligt var en aflang ø, der hævede sig stejlt over det omgivende vand mod nord og øst, mens den fladede ud mod syd, hvor de lange havegrunde til Adelgades sydside strakte sig bagud." Dette er en struktur som er særlig og vigtig at værne om. Ligesom de karakteristiske bybilleder i midtbyen. **Her nævnes Adelgade, "der i lette krumninger leder øjet op mod kirken, der med sit kraftige tårn ligger som en magtfuld markering af byens afslutning i øst."** Som det fineste billede i byen beskrives Torvet med de tilhørende gader Grønnegade og Klosterbakken som danner et meget velbevaret købstadsbybillede.

GAMLE HUSE I PRÆSTØ

Fredningsstyrelsen
Præstø Kommune

Da Planstyrelsen i 1987 indledte registreringerne til Kommuneatlas Præstø, forelå der allerede en registrant for Præstø: "Gamle huse i Præstø" (Fredningsstyrelsen, Præstø Kommune. 1979). Denne bog "indgik som en vigtig forudsætning under registreringen" (Kommuneatlas Præstø) da den "hus for hus beskrev og vurderede områder, mest i historiske bykerner." (ibid.)

Der er vigtigt at medtage denne registrant i screeningen af kulturarven. Den skal her kort introduceres og der henvises til kapitler og sidetal for de emner der her er mere uddybede end i Kommuneatlas Præstø. Dette vil i særdeleshed være den grundige registrering af hver enkelt bygning og den bygningshistoriske oversigt.

Efter **indledningen** starter registranten med kapitlet **PRÆSTØS HISTORIE** som baserer sig på N.V.Nielsen. Der gives her "en kortere oversigt ud fra det grundsynspunkt, at vil man tilegne sig forståelse for en bys topografi, må man nødvendigvis vide noget om dens historie." Således gennemgås emnerne: *Byens opståen, Præstø får købstadsprivilegier, Byen får et kloster, fremgang og tilbageslag, en storkøbmand og hans efterkommere, Præstø i året 1682, nye genvordigheder, byens tilstand 1736, branden 1750 og genopbygningen, byen brænder atter, 1800-tallet – opgangstider, tre storkøbmand, befolkningstilvækst og anlæggelse af nye kvarterer, omstilling til moderne tider og gadenavne.*

Emnerne beskrives historisk i kronologisk rækkefølge med undtagelse af gadenavnene, som gennemgår hvad der måtte være kendt af torvets, gader og strædernes tilblivelse.

(se side 9-22)

I kulturarvscreeningens tidslinje vil Præstø's historie og dermed mange af de nævnte emner uddybes nærmere.

Foto: Hubertus

BYGNINGSHISTORISK OVERSIGT giver en meget fin og udførlig beskrivelse af husenes tilblivelse og særegenheder. Først mere generelt for byens forskellige kvarterer, gader og udvalgte huse. Herefter specifikt for byggeskikken i Præstø, der meget smukt i tegning og skrift gennemgår *bindingsværk, murværk, hovedgesimser, kordongesimser, tagbeklædninger, skorstenspiber, kviste, blikkenslagerarbejde, vinduer, porte og yderdøre.* (se side 23-49)

Den egentlige **REGISTRANT** begynder herefter hvor husene enkeltvis beskrives for konstruktion og materialer. Til hvert hus knyttes en kommentar og alle kendte ejere af huset er anførte.

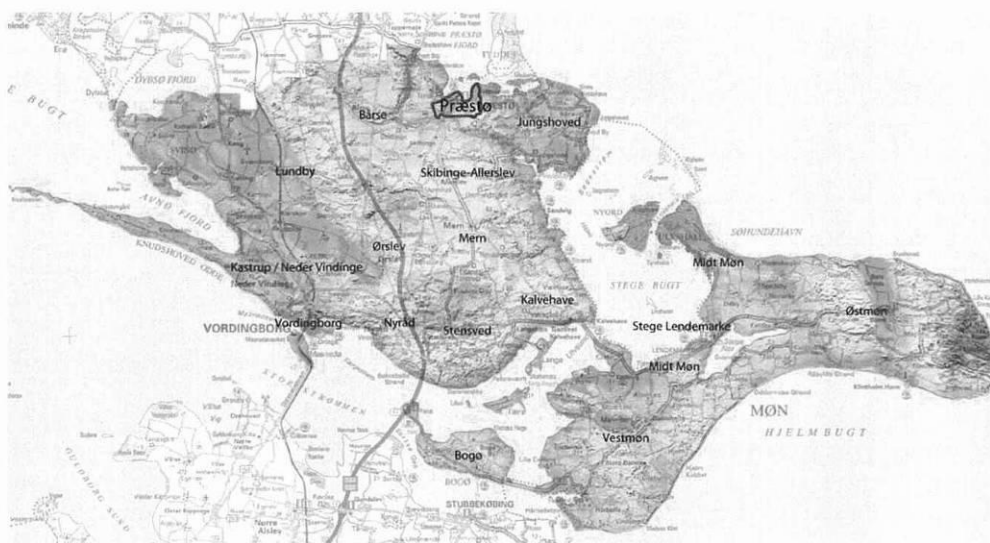
Registranten gennemgår bygningerne i *Adelgade (s.51-172), Grønnegade (s.173-189), på Havnepladsen(s.190-194), Havnevej (s.195), i Hestemøllestræde (s.196), Jomfrustræde (s.197-199), Klosterbakken (s.200-213), Rådhusstræde (s.214-218), Strandvejen (s.219), Torvestræde (s.220-226), på Torvet (s.227-255) og Østerbro (s.256-260).*

Registrerede kulturmiljøer i Præstø midtby

Definition og beskrivelse af begrebet *kulturmiljø*

Præstø lokalområde

PLAN 21

Rammer for lokalplanlægning
For Vordingborg Kommune 2009-2021

Bind 2

Kulturmiljø

Fra Wikipedia, den frie encyklopædi

Kulturmiljø er et nyere etnologisk begreb, der anvendes ved beskrivelse af kulturhistoriske sammenhænge i by og på land. Begrebet er opstået som følge af et behov for en holistisk anskuelse af samspillet mellem del og helhed og vidner desuden om et videnskabeligt paradigmeskift fra en essentialistisk til en konstruktivistisk tilgang til kulturarv og kulturhistorie.

Som erstatning eller supplement til den traditionelle isolerede anskuelse af enkeltdele, eksempelvis en enkelt fredet historisk bygning, præsenterer kulturmiljøbegrebet en synsmåde, hvor bygning og omverden ikke kan adskilles, men indgår i en dynamisk helhed, der er under stadig forandring (eksempelvis opførelse af et højhus som nabobygning til den fredede bygning). fortalere for kulturmiljøbegrebet vil hævde, at metoden bedre forklarer den reelle oplevelse af kulturarven og bedre kan beskrive forandringer i det fysiske miljø. Omvendt har begrebet også en elasticitet, der gør grænserne for kulturmiljøerne diffuse og subjektive.

Kulturmiljø-tænkningen har inspireret SAVE-metoden og dermed kortlægningen af kulturmiljøer i de såkaldte kommuneatlas (siden omdøbt til først kulturmiljøatlas og siden kulturarvsatlas).

"Kulturmiljø" kan vælges som et modul på uddannelser på Roskilde Universitet.

Litteratur Nicolai Carlberg og Søren Møller Christensen (red.), *Kulturmiljø - mellem forskning og politisk praksis*, Museum Tusulanums Forlag: København 2003. ISBN 978-87-7289-871-1

"Kulturmiljø" kan vælges som et modul på uddannelser på Roskilde Universitet og beskrives her kort med at:

Kulturmiljøer opfattes som geografisk afgrænsede områder, hvor samspillet mellem natur- og kulturgrundlag, historie og arkitektur afspejler væsentlige træk af den samfundsmæssige udvikling. Kulturmiljøer berører en mangfoldighed af problemfelter og emneområder, som spænder lige fra natur- og kulturbevaring, over planlægning til steds- og destinationsudvikling. Tøningsuddannelsen i kulturmiljø sigter mod opnåelse af tværvideenskabelig kompetence inden for: Samspillet mellem natur, produktion, livsformer, infrastruktur og bolig- og bebyggelsesformer i udviklingen af forholdet mellem landskaber, byer og bebyggelser. Samspillet mellem arkitektur og by- og landskabsudvikling vurderet under forskellige natur- og kultursyn og historiske og aktuelle begreber om æstetik og livs- og samfundsværdier. Analyser og planlægning af kulturmiljøer og kulturhistoriske elementer i landskabet. www.ruc.dk

Kulturmiljøer

Tidligere rådhus og domhus

Svend Gønges Torv

kulturmiljø. På trods af beliggenheden midt i byen hersker her en usædvanlig ro, og den særlige "tidslømme" der eksisterer her, vil de fleste intuitivt fornemme og respektere, hvorfor miljøet ikke umiddelbart er truet.

Torvet blev som det første nye kvarter anlagt i 1820'erne. Ifølge kongelig reskript kunne en borger uden vederlag få overdraget en købstadsgrund, såfremt han lod den bebygge, og det udnyttede i første omgang nogle af byens mest prominente borgere.

De nye byhuse på Torvet og de tilstødende gader, Grønnegade og Klosterbakken, fremstår således som en usædvanlig, homogen, klassicistisk randbebyggelse med karakteristiske langstrakte baghaver, på Torvets nordlige side ud mod fjorden.

Præstø ældre bydel

Landskab: Kyst og nor

Tema: Købstad

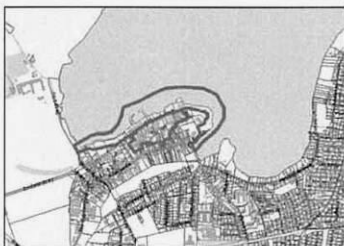
Emne: Torve, bebyggelsesmønstre

Tid: ca. 1820-1870

Flere af husene er enkeltvis bygningsfredede, bl.a. Torvestræde 7, byens første grundmurede hus fra 1821, hvor Grundtvig boede mens han var byens sognepræst.

På Torvet 10 ligger Rådhuset, opført i 1823-24 og på Klosterbakken – hvor der var god plads – opførtes i øvrigt flere institutionsbyggerier – skoler og en tidligere stiftelse – i slutningen af århundredet.

Sårbarhed: Præstø Torv udgør et usædvanligt velholdt og velbevaret

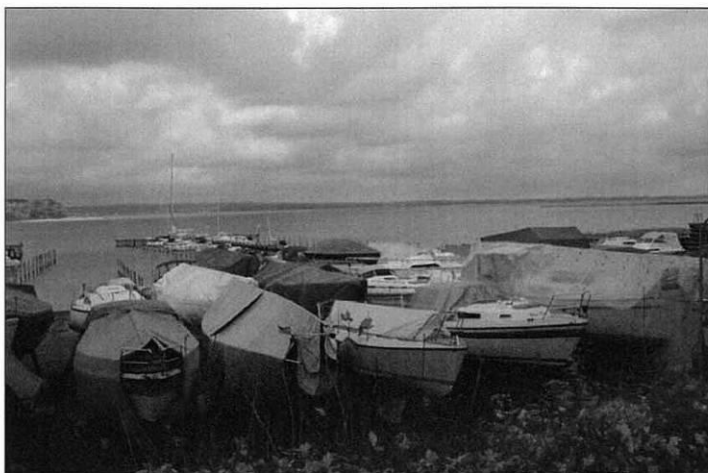

På Præstøs højeste punkt, ca. 8 m. over havet, ligger byens 175 m langstrakte, brostensbelagte torv. Torvets placering er formentlig stort set uændret siden byens etablering, sandsynligvis i midten af 1200-tallet, men dets nuværende, overordentligt velbevarede bygningsmæssige rammer stammer fra perioden 1818-1868.

Tiden efter Svenskekrigene var overordentlig hård for Præstø, der endog hærgedes af flere brande, stormfloder og pesten op gennem 1700-tallet, hvilket lagde byen næsten øde. I 1800-tallet vender lykken, og Præstø oplever en voldsom ekspansionstid, der stort set kom til at give byen det udseende og den struktur, som vi kender i dag.

Hjørnehus på hjørnet af Torvet og Kittenstræde

Præsto Havn

Pakhus i Præsto Havn

Præsto kyst

Landskab: Kyst og nor

Tema: Handel og søfart, rekreation og fritid

Emne: Havn, sports- og parkanlæg, off. vandrestier

Tid: ca. 1820-1870 - i dag

Præsto Havn ligger ud mod fjorden langs kysten i nord på et smalt, langstrakt forland neden for den gamle, højtliggende bykerne.

I begyndelsen af 1800-tallet afløstes tidligere tiders anløbsbroer af et egentligt havnebassin, og i 1842 opførtes Købmand H.C. Grønvolds røde pakhus som den første bygning på havnen, alt sammen på grund af den blomstrende korneksport til England.

I dag anses byens kystnære placering primært at være et aktiv i forbindelse med bosætning, og havnen og den øvrige kyststrækning rundt om Præsto fungerer som én stor marina med restaurant i den genopførte toldbygning, oprindeligt fra 1855, lystbådehavn, caféer, roklub, strandbad.

Der er anlagt en vandresti hele kysten rundt, fra det opfyldte areal vest for den gamle stationsbygning ad den attraktive strækning rundt om pyntens

stejle kystskråninger til Østerbro med en lille anløbsbro til fjordsejladens småbåde.

Sårbarhed: Præsto Havn og kyst er i dag et fokusområde på grund af de rekreative værdier. Nye tiltag skal med omtanke tænkes ind i respekt for det historiske miljø, hvis historie endog vil kunne fremhæves ved den rette udformning.

Lysthus i have ud mod Præsto Fjord

Badestrand ved Præsto Havn

Tidslinje

I samarbejde med
Berit Christensen, historiker, Nyere Tid
Museerne Vordingborg

**Nedslag på historiske
momenter der har
størst betydning for byen**

Præstø opstår

Præstø opstod som havneby engang i 1200-tallet, og den oprindelige kirke bygges også her i den tidlige middelalder. Navnet Præstø optræder imidlertid først på skrift i 1321. Dets oprindelse skal måske søges i, at hele området i den tidlige middelalder hørte under det velhavende Sct. Peder Kloster i Næstved, eller at øen blev brugt som græsningsområde for præstegården i Skibinge. I 1353 blev Præstø givet til Kronen, og i 1403 fik den købstadsprivilegium.

Byen opstår og kirken bygges

Præstø Jorder overgår delvist til Næstved Kloster

Præstø nævnes første gang

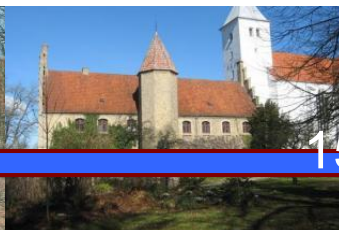
Reformationen gennemføres i Danmark

1403

1470

1536

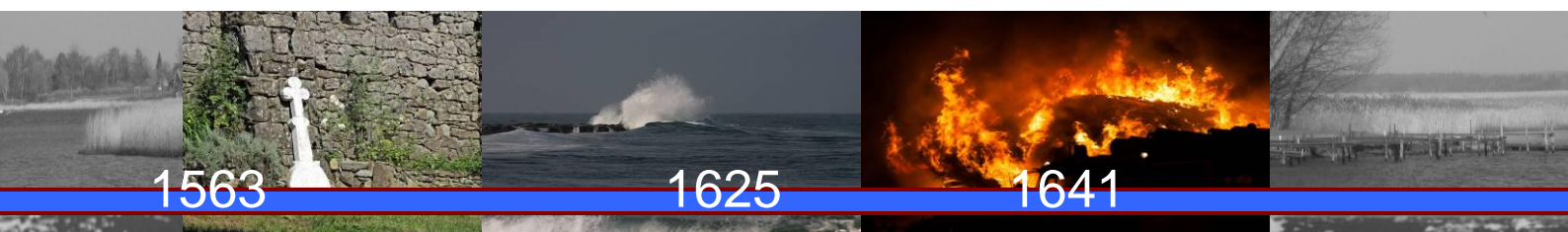
Byen får købstadsrettigheder

ca., oprettes Antonitterklostret

Antonitterklostret

1470 skænkede kongen Præstø kirke til Antonitter-ordenen. Antonitterordenen var en hospitalsorden, som levede efter den hellige Augustins – eller Antoinius’ – regler, og tog sig af de syge. Antonitterne anlagde deres kloster lige nord for kirken og ombyggede selve kirken. Da Reformationen blev gennemført i 1536, blev klostret lukket, og dets besiddelser konfiskeret. Klostret blev helt nedbrudt i 1560’erne, og stenene genbrugt til byggeri på Københavns Slot. I kirken ligger to af klostrets munke begravet, og på deres ligsten ses ordenens symbol, Tau-korset, som siden indgik i Præstøs byvåben.

Antonitterklostret

Kongen giver ordre til at nedrive Antonitterklostret
Stormflod

Byen rammes af to brande

Svenskekrigene

Under svenskekrigene i 1658-60 var Sydsjælland besat af svenske tropper, og det gik hårdt ud over Præstø. Efter krigen blev det indrapporteret, at byen flere gange var blevet brandskattet og udplyndret af de svenske tropper. 19 gårde var brændt, mens yderligere 26 ejendomme var lagt øde, og de fleste af indbyggerne var fængslet, flygtet eller jaget bort.

Nysø

Den velhavende købmand og borgmester, Laurids Nielsen, indrettede omkring 1650 en stor have i et sumpet område nord for Præstø. Hans søn, Jens Lauridsen, blev også en meget velhavende mand, og han byggede Nysø fra 1671-1673 i forbindelse med faderens have. Nysø er Danmarks første herregårdsbygning i barokstil.

I Henrik og Christine Stampes ejerperiode i 1800-tallet blev Nysø et yndet opholdssted for en række af tidens mest fremtrædende kunstnere. Blandt disse var billedhuggeren Bertel Thorvaldsen, som i længere perioder boede på Nysø.

I 1682 er der 83 lejligheder i 77 ejendomme. Halvdelen af de beboede ejendomme lå på søndre side af Adelgade, 2. halvdel fordelte sig på nordre side Adelgade, Torvestræde, Rådhusstræde, Kittenstræde, Grønnegade, Jomfrustræde og Kirkestræde. Størstedelen af grundene var ubebygget sædeland.

Svenskekrigene hærger

Foto: Nils Jepsen

¾ af byen brænder

Nysøs hovedbygning står færdig

- Bybrand, hvorefter kun 7 gårde står tilbage
- Der udbryder pest i byen, ¼ af indbyggerne dør

Brande og pest

Op igennem historien er Præstø flere gange blevet hærget af store brande. I 1700-tallet gik det hårdt ud over byen. I 1711 stod blot 7 huse tilbage efter en brand, som faldt sammen med, at også pesten hærgede og slog hver fjerde indbygger ihjel. Midt i århundredet udbrød der igen brand – først i 1750, hvor 2/3 af byen nedbrændte, og igen blot 7 år senere, hvor 18 gårde brændte.

Brandkatastroferne medførte bl.a. regler om, at husene skulle opføres med muret bindingsværk og stentag. Stræderne Hestemøllestræde og Peder Tygesstræde blev anlagt for at gøre det nemt at skaffe vand fra åen til Adelgade i tilfælde af brand. Som følge af de voldsomme ødelæggelser har Præstø udover kirken ingen bygninger fra før midten af 1700-tallet.

I 1724 er der i Præstø kun én stenbro over åen, der er i så dårlig stand at den er farlig at benytte. Den ligger i forlængelse af hvor Jomfrustrædet krydser Adelgade. Husene er på det tidspunkt ikke pragtbygninger: De havde klinede vægge, bræddegavle og stråtag og typisk en stue, et sengekammer og køkken (med 3-4 undtagelser). Der var halvdøre som kun kunne lukkes af indefra med slå. Der var ingen værksteder: alt håndværk foregik i stuen. Hele husets dybde var på 8-9 alen = 5-5,6m.

Rådhuset lå på dette tidspunkt på Torvets nordre side overfor Rådhusstrædet og var i meget dårlig stand. Det havde en kvist med to fag til gaden og sejrværk (ur) midt på kvisten. Hele huset var på 6 fag til gaden og 3 fag til gården. Væggene var murede med bindingsværk og der var stentag.

1750 og frem stor byggeaktivitet efter brandene Brande og pest har ødelagt både by og borgerskab

Latinskolen nedlægges

Bybrand, 2/3 af byen brænder
Hestemøllestræde,
Peter Thygesens Stræde
anlægges

Bybrand, 18 gårde brænder

Præstøs første Lokalplan:

Efter branden i 1751 fik Præstø efter kgl. bevilling midler igennem en landsdækkende kollekt til genopførelse af købstadens huse. Her til var knyttet en række betingelser:

Alt nyopført byggeri skulle være i godt og forsvarligt egetømmer: Stolperne min. 4,5 alen (= 2,82m) i højden til gaden. For- og baghuse skulle bælægges med sten på tagene. Der måtte gerne være kviste dog ikke mere end 3 fag på huse under 8 fag. På større huse måtte kvisten være på 4 fag. Ingen byggende måtte lægge fundament før anmeldelse til Byfogden eller Tolderen da disse skulle passe at der ikke byggedes til skade for nogen nabo. Det bestemtes endvidere at byens håndværkere skulle have entreprisen.

Der tænktes endda på byens forskønnelse således der blev udpeget 4 mænd til at udarbejde forslag: Ifølge dem skulle ny bygninger ligge i en lige linje og der skulle etableres en eller flere adgange fra Adelgade til åen. Der blev forhandlet til enighed om at nogle skulle rykke deres huse længere frem på fortovet mens andre rykkedes tilbage så gaden overalt blev 16 alen (= 10 m) bred. Der skulle føres 2 stræder på 12 alens (= 7,5 m) bredde fra gadens søndre side ned til åen for at bruges ved brand. (Nielsen, 1899)

Torvet

Byens gamle torv er en hel lille tidslomme med brosten og en ret ensartet bebyggelse af huse primært fra første halvdel af 1800-tallet, hvoraf mange er fredet. Det gamle rådhus fra 1823/24 midt på torvet er den mest markante bygning, men også den sammenhængende husrække opført i 1853-57 af muremester Miede er et fint eksempel på tidens byggeri. I 1812-1814 brolægges Adelgade.

1800-1850 De fleste huse omkring Torvet bygges

Rytterkasernen på Klosterbakken nedrives

Vesterbros træbro bliver erstattet af en dæmning.

Østerbro bliver til en stenbro

Den nye landevej ml. Vordingborg og København bliver anlagt udenom Præstø

Grundtvig er præst i byen

Rådhuset på Torvet bygges

1827 Havnen moderniseres med en ny skibsbro, som svarer til den østre mole. I midten af århundredet bygges den vestre mole og havnepladsen

Vesterbro opfyldes

Præstø var oprindelig en ø, og forblev det helt indtil første halvdel af 1800-tallet. Vesterbro forbandt i vest øen med Sjælland, indtil broen blev erstattet af en dæmning. Siden blev vandet omkring den gamle bro flere gange opfyldt, så øen blev landfast. Først efter 1845 blev området for alvor bebygget, og Præstø bredte sig ud over sine middelaldergrænser.

Nysø var i 1800-tallet samlingspunkt for mange kunstnere, bl.a. H.C. Andersen og Bertel Thorvaldsen, hos baron Henrik Stampe og hustru Christine Stampe.

1800-tallet: Der opfyldes ved Vesterbro, så byen bliver landfast mod vest

1840'erne Området ved Vesterbro bebygges

1838 til 1844 bor Bertel Thorvaldsen på Nysø

"Pladsket" opfyldes, og det bebygges siden

Grønvolds pakhuis opføres som den første bygning på havnen

Toldkammeret bygges på havnen

Næringsloven giver handlen fri

Frederiksminde bygges

Der bliver hængt petroleumslamper op i byen

Antoni Bryggeriet grundlægges

1880'erne aktiv byggeperiode

Teknisk Skole

bygges

Jernbanen

I 1900 åbnede jernbanen mellem Næstved og Præstø. Jernbanestationen blev bygget af arkitekt H. Wenck på opfyldt område i byens vestlige del. I 1913 blev linjen forlænget til Mern. Ved midten af 1900-tallet kørte banen med underskud, og i 1961 blev den lukket. Svellerne blev taget op, vejnettet ved indkørslen til byen reguleret, og der blev indrettet rutebilstationsplads foran den gamle stationsbygning.

1900 Jernbaneforbindelse mellem Næstved og Præstø

Gasværket oprettes

Præstøs skoler samles i skolen på Klosterbakken

Adelgade asfalteres

Begyndende kloakering

Rindende vand i byen med opførelse af vandværk og vandtårn. Den gamle mølle nedbrænder

Banen forlænges til Mern

Præstemarken erhverves og bliver de følgende år bebygget, ligesom også Skibinge Hestehave

BYGNINGER I PRÆSTØ

1806	70
1834	97 brandforsikrede bygninger
1837	102
1870	162
1890	175
1897	194, deraf 164 på selve byens grund

BEFOLKNING I PRÆSTØ

1672	435
1769	379 incl. kvinder, børn og Garnisonen
1801	480 Garnisonen er flyttet
1834	714, heraf flest unge
1870	1413

1970 Kommunesammenlægning, hvor Præstø bliver administrativt centrum for en storkommune

Der bygges et nyt sygehus i stedet for det gamle
Der bygges en ny politigård på Torvet
Sygehuset lukker

Gasværket nedlægges

Banen nedlægges

Bebyggelsen af Egely og Strandgården
Toldkammeret lukker

Biblioteket bygges på
den gl. losseplads'
grund

2007 Kommunesammenlægning hvor Præstø Kommune bliver en del af Vordingborg Kommune

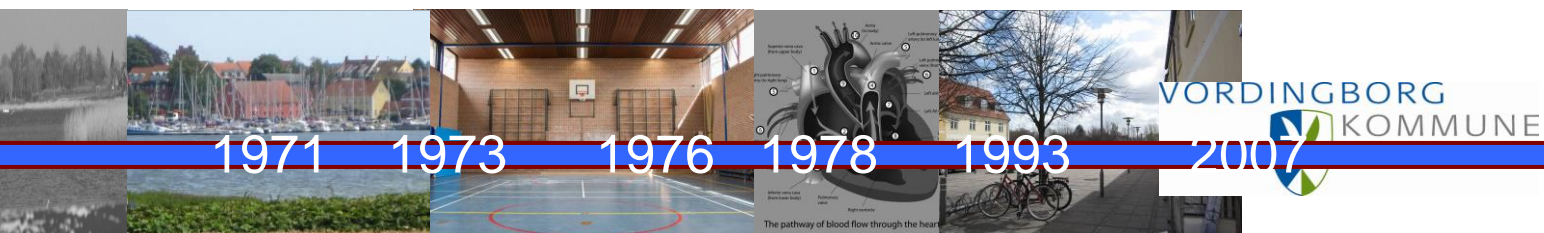

Foto: Hubertus

Arbejdet på at skabe lystbådcentret påbegyndes

Superland (byens første supermarked) åbner

Præsthallen indvies

Omfartsvejen indvies

Per Thyges Torv etableres

Topografi

Nedslag på topografiske forhold
der har størst betydning for byen

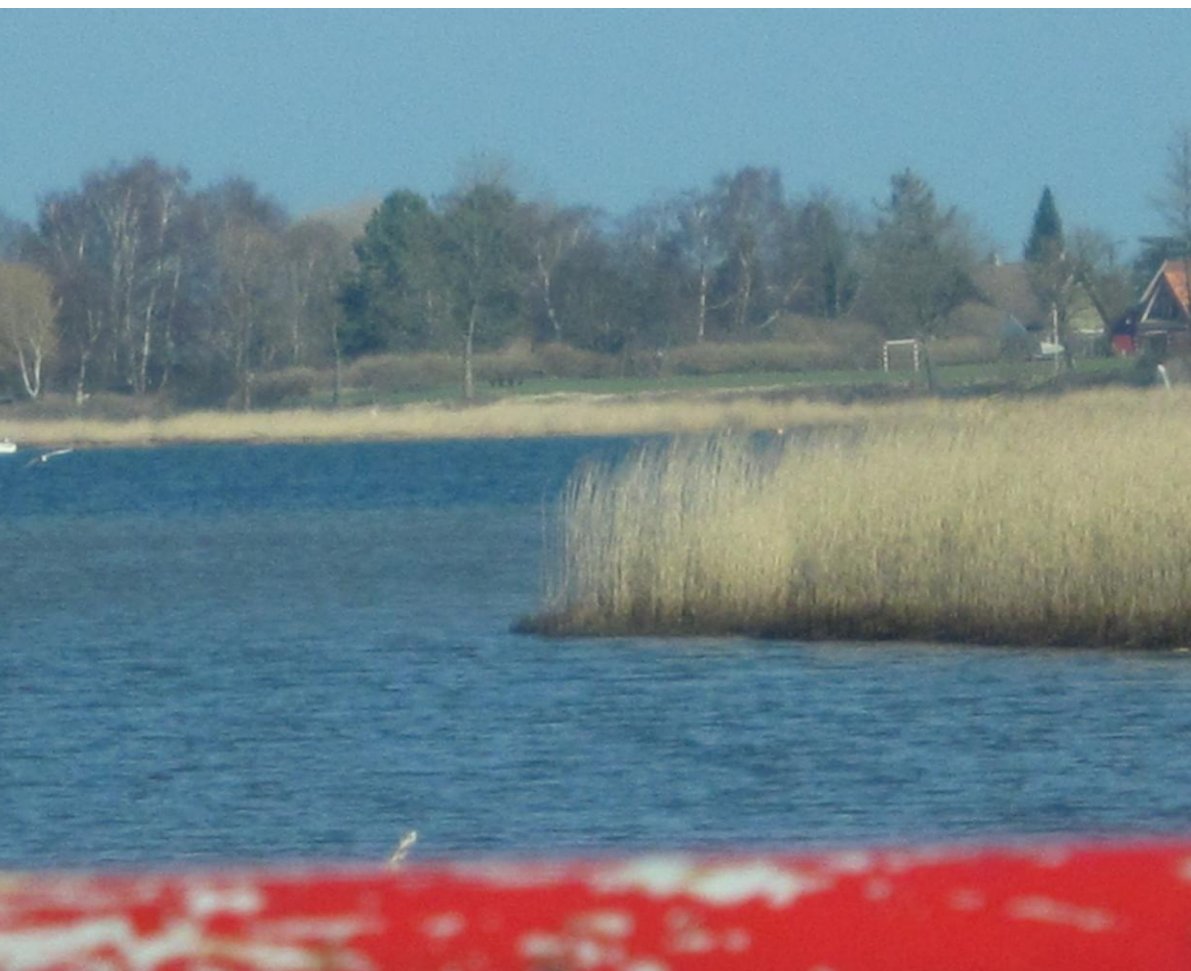
Topografi

Ordet betyder at tegne eller skrive et sted. Det stammer fra græsk *tópos*, sted, og *gráphein*, tegne, skrive.

Der søges her *beskrevet* stedet *Præstø by*.

"Præstø ligger så smukt ved Præstø Fjord, omgivet af vand og skov, ret et billede på dansk købstadsidyl, når den er smukkeste." (Hansen, P.B, *Præstø – Skovklosters ladeplads mod øst*).

Præstø by ligger ved Præstø Fjord. Præstø midtby er den ældste del af byen og ligger på en tidligere ø, der i dag er landfast med Sjælland. Indtil starten af 1900-tallet, hvor byen begyndte at vokse markant, har Præstø holdt sig inden for øens naturlige afgrænsning. Denne afgrænsning er stadig tydelig trods inddæmning i vest og opfyldning af fjordarmen i sydøst. Midtbyen syner som en ø der rejser sig fra landskabet. Selvom den er vokset med først villakvarteret syd for Tubæk og siden parcelhusene og småindustri i syd og øst, aftegner den sig stadig klart som øen i fjorden mod vandet, mod Tubæk og det grønne område omkring den og i vest mod Nysøs marker.

Historisk er det vanskeligt at bestemme tidspunktet for byens oprindelige opståen. Der kendes til skriftlige kilder fra starten af det 14. årh. som kan tolkes i forskellige retninger hvad angår byens primære formål. Den kan tænkes som afløser for det noget ældre Skibbinge, der højst sandsynligt har været en betydelig handelsplads i den tidlige middelalder og nok allerede før. Navnet betyder skibsted og der er fundet spor af skibe og en gravet sejlrende i Revholmsmose tæt ved. I en tid hvor det sydøstlige Sjællands kyster var de mest plyndrede i landet, lå Skibbinge gunstigt med sin indsejling på mere end en mil og Jungshoved Borg som beskytter (Nielsen. 1899). Da vandet trak sig tilbage, ophørte Skibbinges betydning mens Præstøs tog til. Med samme gode betingelser for at blive handelsplads, lå den lille ø i Bolefjorden, som Præstø Fjord kaldtes indtil år 1800. "Idet den lå inderst ved et langt, bugtet og meget grundt Løb, der var vanskeligt at befare for Fremmede og derfor forholdsvis let at forsvare." (ibid. s.10). En anden teori ser Præstø som Næstved/Skovklosters ladeplads mod øst. I 1135 skænkedes en del af øens jorder til klostret ved dets oprettelse og gaven udbyggedes så klostret fik adgang til Østersøen og Øresund. "På denne måde sikrede Skovkloster sig hurtig og direkte sejlads mod Skanørmarkedet og den store trafik i Øresund – uden at skulle (...) rundt om Sydsjælland (...). (Hansen, 2005, s.25)

Uanset hvilken model man vælger som sandsynlig, er det tydeligt at byen på øen har haft en beskyttet og optimal beliggenhed for udskibning af handelsvarer. Samtidig har den sin relation til Skovkloster og deraf sit navn. Den ligger veldefineret på sin egen ø i fjorden og har så længe bebyggelsen kan dokumenteres, haft samme struktur: Torvet langs øens blødt hvælvede ryg med adgang til udskibningshavnen i nord og Adelgade der bugter sig langs øens sydside mellem højderyggen og Tubæk, fra Vesterbro til Vor Frue Kirke. I senere tid forbinder den Vesterbro, den oprindelige bro mellem ø og fastland, med det nyere Østerbro. Trafikken til og gennem Præstø og videre til skibene kan betragtes som det, der er "den egentlige mening med byen" (ibid. s. 24) og ikke så meget det at komme dertil for at gå i kirke eller fortsætte til fastlandet i øst. Derfra kan sluttes at den egentlige hovednerve i Præstø har været Torvet, hvor der også lå rådhus, byens brønd og sandsynligvis sognekirken. Adelgade, som ofte tænkes som hovedgaden, hed i 1500-tallet Grønnegade, hvilket peger på at den ikke har været fuldt udbygget og derfor havde mindre betydning i byens tidligste hovedstruktur. På tværs og som forbindelse mellem de to hovedakser, de nuværende Torvet/Grønnegade og Adelgade er de mindre stræder også oprindelige træk, ligesom strædet til havnen. Stræderne fra Adelgade til Tubæk er anlagt efter de mange brande for at lette adgangen til vandet.

”Præstø er en smuk og harmonisk købstad med adskillige velbevarede gader og områder i særdeleshed omkring byens torv og havnen. Mange gode og interessante bygninger præger gadebilledet.

På grund af byens brande og deraf følgende nogenlunde samtidige genopbygning i forrige århundrede fremtræder Præstø i dag som en helhed med tidstypiske huse, der har fine proportioner og nydelige detaljer.

Beliggenheden ved vandet og midt i den sydsjællandske fredelige natur giver byen en charme som få andre danske steder. Samfundsudviklingen med den stærkt øgede detailhandel har ganske vist her, som i andre byer, præget bygningerne i byens strøggade, (...), men dog ikke mere end at man stadig kan fornemme husenes oprindelige, rigtige struktur og form.

Karakteristisk for Præstø er også de mange velbevarede og charmerende gårde og haver beliggende bag forhusene; de gør byen til en grøn og åben købstad.”
(Fredningsstyrelsen, Præstø Kommune, 1979. Gamle huse i Præstø)

Præstøs oprindelige hovedstruktur jf. Hansen, P.B.

Nuværenede veje indtegnet med sort streg

Kortgrundlag: Grundkort FOT
Ortofoto 2011

Præstøs oprindelige hovedstruktur jf. Hansen, P.B.

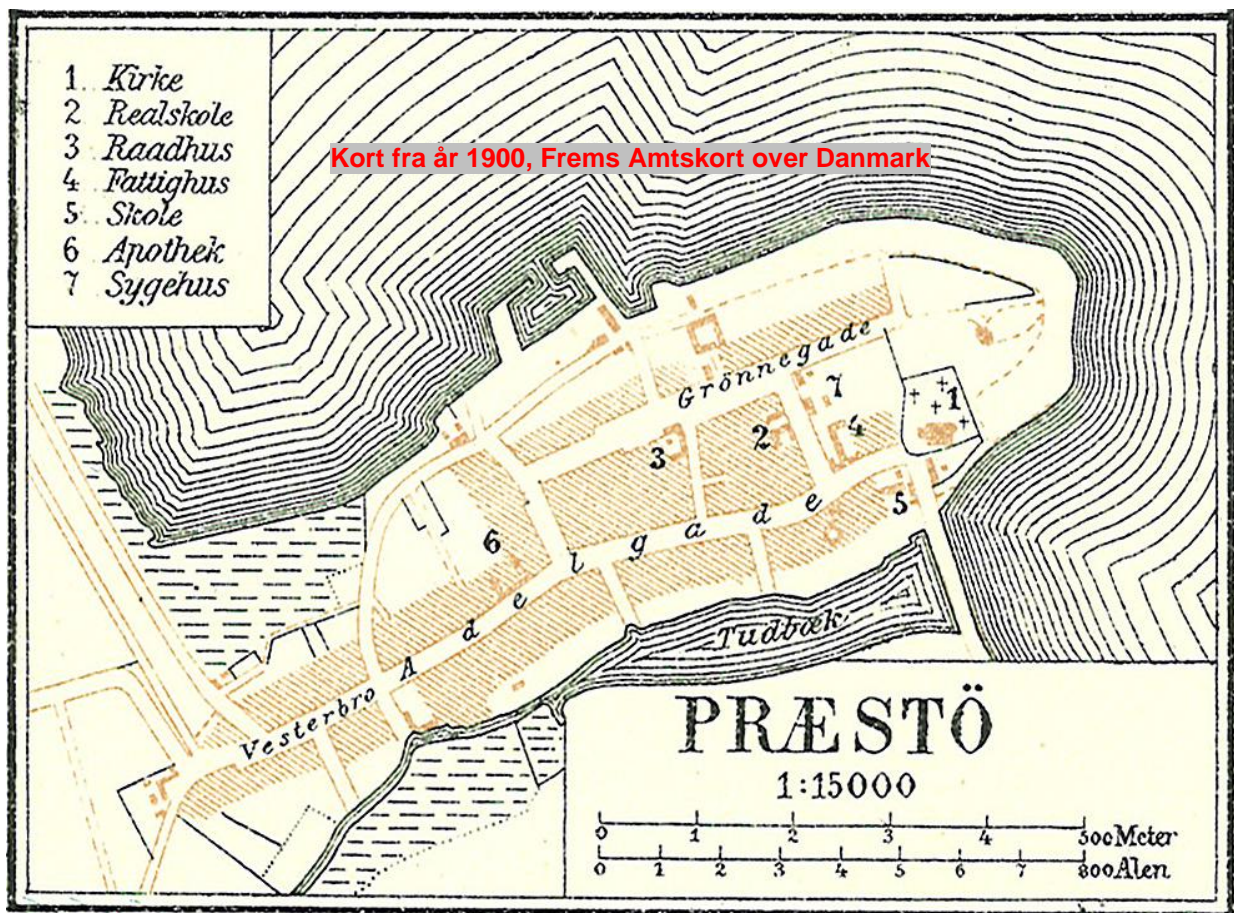
Nuværenede veje indtegnet med sort streg

Kortgrundlag: Grundkort FOT

I forhold til

Bygninger markeret på Frels kort af 1900

1 Vor Frue Kirke, beskrivelse se afsnittet om *Klosternakken og kirken*, s. 18

2 Torvet 24, opført i 1913 af købmand H.C.Olsen afløste et bindingsværkshus i 12 fag fra ca. midten af 1700-tallet. "Dette havde gennemstukne bjælkeender og var formentlig af nogenlunde samme alder som nabohuset, nr. 20, altså fra midten af 1700-tallet, med sikkerhed fra før brandene." (Fredningsstyrelsen, Præstø Kommune 1979. Gamle huse i Præstø)

3 Torvet 10, det gamle Rådhus er opført 1823-24 af tømrermester Hans Andersen, som sammen med købmand H.C.Grønvold var entreprenør. Tegningerne var udført efter C.F.Hansen som havde korrigeret de tidligere originale tegninger af viborgarkitekten Villads Stilling for et rådhus i Nykøbing Mors. "1850 fik rådhuset sin arrestbygning i øst. Facaden mod Torvet hidrører stort set fra 1868, hvor huset ved en ombygning fik frontispice. Hvor meget af decorationen, der i øvrigt daterer sig til den første byggeperiode, lader sig ikke sige med sikkerhed, idet den tegning man fulgte ved arbejdets gennemførelse i 1820'erne er bortkommet, og afbildninger fra tiden før 1868 ikke kendes. Men det er næppe meget." (Ibid.)

4 Jomfrustræde 4, opført i 1891 som Teknisk Skole af arkitekt F. Wilsbech for Præstø Håndværkerforening på en grund der tidligere hørte sammen med Adelgade 117. Skolen blev i 1963 nedlagt og lavet om til sagførerkontor.

5 Adelgade 154 opført i 1895 af F.Wilsbech som lærerbolig for Præstø Kommune. Baghuset fra 1862 var skolebygning. Fra 1942 fungerede bygningskomplekset som kommunekontor. "Før den store brand lå der på denne grund et af de fornemste huse i byen. Ved brandtaksationen 1736 ejedes den af oberstløjtnant Barner til Benzonslund, og den kom siden, 1742, til kancelliråd Voigt til Nysø. Efter hans død 1743 arvede datteren Charlotte Amalie gården, og det blev hendes mand af andet ægteskab, skovrider Carlsen, der få år senere opførte et beboelseshus i 16 fag bindingsværk, som fik de Præstø-borgere til at spærre øjnene op. Huset havde nemlig, hvad der ikke var almindeligt i byen, murtavl i stedet for klinede tavler, ligesom det havde dobbelte vinduer og tegltag. Endvidere var der kælder under, og inde kunne man finde 'betrokne' værelser; der var tapeter på væggene." (Ibid.) Efter branden solgtes grunden til byen.

6 Adelgade 55-57. "Denne matrikel udgjorde indtil 1846 den centrale beboelsesdel af den store købmandsgård, der omfattede Adelgade 53-65. Her stod et forhus i bindingsværk på 23 fag, opført kort efter branden 1757. Efter at have erhvervet parcellen, byggede apoteker Hans Chr. Aarsleff en grundmuret bygning i en etage med høj kælder. Denne indrettedes til apotek og beboelse. Imod haven havde bygningen kvist over den midterste tredjedel. Aarsleff, der var søn af apoteker Mads Graae Aarsleff i Vordingborg havde ligesom faderen drevet filialapotek i Præstø, men siden 1842 haft kgl. Privilegium på at drive selvstændigt apotek. Huset forhøjedes 1888 af sønnen Alfred Aarsleff, hvorved murbehandlingen ændredes i begge etager. Tilbage af det oprindelige hus blev dog 1. etages to fritræpper, døre, vinduer og portens overvindue. Portfløjene, der oprindeligt havde fyldninger, er erstattet af flammerede fløje, formentlig i århundredets slutning. De to kviste i tagfladen mod gaden hidrører fra 1923. Sidehuset i vest er formentlig opført i 1850'erne, det tjente 1867 som laboratorium og chokoladefabrik. Det østre sidehus er bygget 1879 som laboratorium og eau-de-cologne-fabrik. Her fremstilledes familien Aarsleffs bekendte 'Esprit de Valdemar'." (Ibid.)

7 Jomfrustræde 8-10. Opført 1869 af Den Borgerlige Velgørenhedsstiftelse som alderdomshjem for medlemmer. Indeholder 8 to-værelseslejligheder. I gården er et lille hus, opført 1870 som vaskehus og retirede.